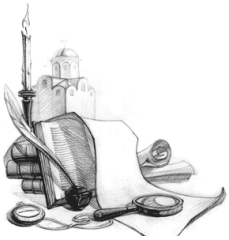
Збірка наукових праць

ПРОСВІТИТЕЛІ ТА СПОВІДНИКИ ПОДІЛЬСЬКОЇ ЗЕМЛІ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

до 1020-річчя Хрещення Русі
15-річчя Хмельницької єпархії УПЦ

з благословення
Високопреосвященнійшого АНТОНІЯ
Митрополита Хмельницького і
Старокостянтинівського

30 жовтня 2008 р.
м. Хмельницький

УДК 94 (477). 084.61
ББК 63.3 (4 Укр)
З 59

Голови редакційної колегії:
Високопреосвященнійший Антоній,
митрополит Хмельницький і Старокостянтинівський
Білий Л.Г., директор Хмельницького інституту МАУП

Редакційна колегія:
Барабаш-Тимофієва О.П., завідувач відділом соціально-виховної роботи ХІ МАУП; ***Гундерук Л.М.,*** кандидат психологічних наук, завідувач кафедри психології та соціально-гуманітарних дисциплін ХІ МАУП; ***Дацюк О.А.,*** завідувач кафедри українського православ'я і теології ХІ МАУП, секретар Хмельницької єпархії УПЦ; ***Причишин С.М.,*** викладач кафедри українського православ'я і теології ХІ МАУП; ***Парандій В.О.,*** старший викладач кафедри психології та соціально-гуманітарних дисциплін ХІ МАУП.

Рецензенти:
Земський Ю.С., кандидат історичних наук, доцент. (Хмельницький національний університет)
Трембіцький А.М., кандидат історичних наук. (Центр дослідження історії Поділля Інституту історії України Національної академії наук України)

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол №2 від 15 жовтня 2008 р.)

Збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції «Просвітителі та сповідники Подільської землі: історія та сучасність». – Хмельницький: Видавництво Хмельницького інституту МАУП, 2008. – 100 с.

До даного видання включені доповіді та тези доповідей, а також додаткові матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Просвітителі та сповідники Подільської землі: історія та сучасність», яке відбулося 30 жовтня 2008 року у м. Хмельницькому на базі Хмельницького інституту МАУП.

Для науковців, викладачів, учителів, студентів та усіх, хто цікавиться вітчизняною культурою та історією.

Зважаючи на свободу наукової думки редакційна колегія не редагувала матеріали. За зміст статей несуть відповідальність автори.

© Міжрегіональна Академія управління персоналом
Хмельницький інститут МАУП, 2008
© Автори статей

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО

Високопреосвященнійший Антоній, *Митрополит Хмельницький і Шепетівський*. Хмельницька єпархія – погляд в історію та сучасність……. 4
Білий Л., *директор Хмельницького інституту МАУП.* Християнські цінності в освіті і вихованні……...…….. 10

ДОПОВІДІ

Синицын В. О целостном восприятии исторических аспектов и источников изучения духовной жизни региона……. 12
Блажевич Ю. Високопреосвященнійший Іоаникій (Никифорович-Полонський) та його діяльність по відродженню православ'я Поділля в кінці XVIII – на початку XIX ст..……. 14
Білошицький С. Криза духовних основ та світоглядних орієнтирів сучасного українського суспільства…… 20
Івановська Т. Митрополит Володимир: пастир, вчитель, патріот…….. 29
Кньовець С. Церква і патріотизм…… 30
Холодюк Г. Митрополит Вінницький і Могилів-Подільський Макарій. Його життя-служіння церкві…… 34
Єсюнін С. Храми військового відомства міських гарнізонів Подільської губернії наприкінці XIX – початку XX ст…….. 37
Єфимчук М. Бакотський Свято-Михайлівський печерний монастир……. 44
Пісоцький Р. Християнський храм, біблейські свідчення. Історія храмобудівництва на Сході та у Київській Русі…… 45
Дацюк О. Протоієрей Михайло Якимович Орловський – дослідник давньої Подолії…… 50
Різничок Т. Всесвітнє значення трудів Св. Рівноапостольних Кирила та Мефодія в розвитку основ слов'янської писемності……. 54
Шматлай О. Св. Князь Ярослав Мудрий і його бібліотека…… 60
Козельська Г. Святий преподобний Нестор літописець – перший християнський письменник Київської Русі…… 66
Причишин С. До 70-ти річчя мученицької смерті першого вікарного Єпископа Проскурівського Валеріана (Рудіча) – новомученика Поділля….. 73
Олійник В. Релігійні свята в контексті виховання у практиці церковнопарафіяльних шкіл Київської й Подільської губерній (кінець XIX ст. – початок XX ст.)…….. 78
Барабаш-Тимофієва О., Парандій В. Християнські цінності як основа виховання молоді у сучасній українській родині…….. 83
Митягина С. Религиозные мотивы и искания в жизни и творчестве Этель Лилиан Войнич…….. 87
Шиманська О. Погляди В.В. Зеньковського в контексті гуманістичних тенденцій сучасної педагогіки……. 93

“Жизнь с Богом”, –1994. 5. Тальберг Н.Д. История Христианской Церкви. – I и II Ч. – К.: Общество любителей православной литературы. Изд. им. Свт. Льва папы Римского, 2006.

Протоієрей **Олександр Дацюк**
секретар Хмельницької єпархії УПЦ, завідувач кафедри теології та українського Православ'я Хмельницького інституту МАУП

ПРОТОІЄРЕЙ МИХАЙЛО ЯКИМОВИЧ ОРЛОВСЬКИЙ – ДОСЛІДНИК ДАВНЬОЇ ПОДОЛІЇ

Беручи участь у нашому вченому зібранні, приємно констатувати факт, що так багато людей вивчають історію рідного краю, адже і притаманну нашому народові християнську віру, віру, яка лягла в основу культури українців, можна назвати релігією історичною, в основі якої лежать правдиві факти, а не міфи (як у багатьох інших релігійних системах).

Про безспірну користь ретельного дослідження історії рідного краю свідчить, також, і той факт, що ми, крокуючи уперед, несучи кожен на своєму місті труди на благо суспільства, намагаючись не повторювати помилок минулих поколінь і принести реальну користь людям, завжди мусимо питати минуле порад, аналізуючи помилки й намагаючись їх уникати, адже спостереження й дослідження людської діяльності, що складає основний предмет історії, є, безперечно, корисним заняттям, яке здатне принести наукове знання і неоціненний життєвий досвід.

Специфіка нашого Подільського регіону полягає у тому, що наша земля в усі часи була окраїною давньої Руси, своєрідною прикордонною зоною з дикими степами, де кочували різні варварські племена. У той час, коли в інших землях успішно розвивалися мистецтво, наука, друкарська справа, що спонукало й культурний розвиток, подоляни мусили боронити рідну землю від чисельних набігів диких орд, часто записуючи історію не чорнилами на папері, а власною кров'ю на полях боїв та стінах оборонних фортець…

Згадуючи про видатних постатей нашої землі, слід, насамперед, пригадати життєвий шлях людей, які у різні епохи, свідчачи про свою віру, прийняли мучеництво, прославивши Господа не лише своїм життям, але й своєю смертю. Це такі постаті як новомученик і сповідник землі нашої Св. Амвросій (Полянський), і єпископ Валеріан (Рудич), і протодиякон Климентій (Кучаровський), і священик Григорій Сільвеструк, і багато-багато інших. Наш борг пам'ятати їх і просити про молитви за нас грішних перед престолом Всевишнього.

Далі пригадаємо імена подвижників на науково-богословській та просвітницькій ниві. Це наш сучасник – Митрополит Київський і всієї

України Володимир, це також і Мелетій та Герасим Смотрицькі, і уродженець Проскурова професор-протоієрей Василь Зіньковський, і історики Аполлоній Сендульський та Юхим Сецинський, і Арсеній Сатанівський, і протоієрей Михайло Орловський та інші ієрархи Церкви, які народилися та несли свою місію на Поділлі і у різні історичні епохи вплинули на хід церковної й світської історії, а також внесли певний вклад у науку, педагогіку, сприяючи культурному зросту не лише сучасників, але й багатьох поколінь нащадків.

Важливо зазначити, що історія давньої Подолії є майже безперервною історією боротьби прийшлого інослав'я з корінним Православ'ям. Сьогодні, коли нашу країну атакують різні новітні релігійні вчення, які не лише шкодять людині, псуючи вірний світогляд, але й нерідко роблять її психічно нездоровою. Ця боротьба нерідко набуває нового значення і підступних форм, залишаючись по суті все тією ж боротьбою світла з темрявою, обману з істиною, сил пекла з Богом.

Безперечно, величним прикладом для усіх нас є наші предки, які, не дивлячись ні на які посягання, твердо і мужньо відстоювали свою віру і народність, чітко усвідомлюючи де є істина, тож, і ми мусимо не бути релігійно всеїдними, адже духовність є також небезпечною реальністю, і твердо стояти у Православній вірі, не даючи різним новомодним сіячам "зручної" і легкої віри вплинути на нас і вчити вірити у наче б то істинного Бога – ми маємо свою віру, вона перевірена часом, життям і перемогою над смертю, тож не будьмо легковірними!..

Корисним є збір матеріалів з історії Православ'я на Поділлі і вивчення життя видатних людей є й тому, що XX століття не найкращим чином позначилося на збереженні та вивченні Православного насліддя минулого, багато було зроблено, щоб знищити не лише віру, а навіть й пам'ять про тих, хто ціною власного життя відстоював істину.

Далі хочу зупинитися на життєвому шляху та діяльності одного з найвидатніших краєзнавців і дослідників давньої Прокурівщини протоієрея Михайла Орловського, ім'я якого сьогодні, нажаль, відоме далеко не кожному. Це була людина, життя і діяльність якої були тісно пов'язані з кропіткою і часто такою невдячною роботою історика-краєзнавця.

Історія, за висловом сучасних вчених, є "кров'ю і мозком політики, основою державницької свідомості народу…"[4], тож, важливість історичних досліджень, яким прот. Михайло Орловський присвятив усе своє життя, очевидна.

Послух священническоького служіння о. Михайло ніс у далекому селі Глядки тодішнього Проскурівського повіту (сьогодні Волочиський район Хмельницької області).

52 роки він був незмінним настоятелем місцевого скромного храму, опікуючись ввіреними йому Господом душами людей.

Віддаленість від губернського центру не заважала цьому чесному

[4] Іванченко Р., Історія без міфів, МАУП, Київ, 2006, ст. 3.

священнослужителю і видатному вченому бути автором більше 150 наукових статей і публікацій з історії Поділля, вивчення яких допомагають сьогодні нам більш осмислено оцінити ключові події минулих літ та їх вплив на церковну і громадянську історії краю. Бібліографія його наукових праць і публікацій строкато свідчить про високий професійний рівень цього обдарованого вченого і скромного священика.

З праць прот. Михайла Орловського ми отримуємо безцінні відомості про характерні особливості історичних тенденцій на Поділлі від найдавніших часів (8-9 ст.) до 2-ї половини XIX ст., а також про стан духовності, церковної, світської освіти того часу, рівно як і про видатних діячів минулих літ.

У XIX – на початку XX ст. на українському Поділлі зросла чимала когорта діячів і подвижників краєзнавчого руху та історико-регіональних досліджень, зусиллями яких сформувалась галузь вітчизняної історичної науки – поділлєзнавство. До цієї плеяди, яка залишила фундаментальну творчу спадщину з історії та культури Подільської землі, відноситься місцевий вчений протоієрей Михайло Орловський.

Саме він у 60-80-ті роки XIX ст. зумів вперше створити наукові історичні нариси про всі міста, містечка та значущі села Подільського регіону, зібрати у записах тисячі зразків побуту, обрядів, звичаїв, традицій, казок, приказок, гаївок, щедрівок, народних пісень, а також писати художні історичні повісті і поезію, таким чином, досліджуючи і популяризуючи історичні, культурні й духовні надбання краю.

“Подвижництво Михайла Орловського на тлі видання праць з історії та культури Поділля були визнані ще за його життя. Він один з перших із подільських краєзнавців був обраний почесним і дійсним членом імператорських Російського географічного (з 1860 р.), Російського вільного економічного (з 1863 р.), Російського історичного (з 1873 р.) товариств, Подільського губернського статистичного комітету (з 1863 р.), був одним із фундаторів і найдіяльнішим членом Подільського єпархіального історико-статистичного комітету (з 1865 р.). За роки своєї плідної праці Михайло Якимович був удостоєний орденів, медалей, премій, подяк (понад 35 різних відзнак) державних, єпархіальних органів і наукових товариств, одержав високу історіографічну оцінку своїх послідовників поділлєзнавців М.Сімашкевича, Є. Сіцінського, М. Яворівського”[5].

Творча спадщина священика М. Орловського була “забута” і замовчувана у 20-80-ті роки XX ст. з ідеологічних міркувань радянського режиму. Його праці практично не використовувалися при створенні книг “Хмельницька область” та “Вінницька область” відомого багатотомного видання “Історія міст і сіл Української РСР” (1971).

Тільки на початку 1990-х років були опубліковані перші статті про Михайла Орловського кам’янецькими істориками Сергієм Федоренком та

[5] Баженов Л. В. Михайло Якимович Орловський. Вибрані праці. Передмова. – Хмельницький, 2007. – ст. 5.

Левом Баженовим, в яких подані біографічні відомості про нього та позитивно оцінено його внесок у вивчення історії та культури Подільського краю.

У 2004 році науковець з м. Хмельницького Анатолій Трембіцький здійснив упорядкування та перевидання окремою книжкою нарису М.Орловського "Историческое описание заштатного г. Смотрича Каменецкого уезда Подольской губерніі". З ініціативи краєзнавців Анатолія Трембіцького та Сергія Єсюніна, яку підтримали Центр дослідження історії Поділля Інституту історії України НАНУ при Кам'янець-Подільському державному університеті, за сприяння Хмельницької міської ради та виконавчого комітету, здійснено упорядкування головних праць Михайла Орловського, яке вийшло окремою книгою вибраних творів. Дане видання (2007 року) було присвячене 200-річчю від дня народження цього науковця і просвітника та 145-річчю його першої друкованої історичної праці ("Історико-статистичний опис містечка Сатанова").

Як було вже зазначено вище, загалом творча спадщина Михайла Орловського нараховує більше 150 нам відомих опублікованих та рукописних праць. До книги його вибраних творів внесено 20 історичних нарисів про міста, містечка і села та історичну повість 'Роксолана або Анастасія Лісовські".

Сьогодні читач має нагоду ознайомитися з його нарисами про Проскурів, Вінницю, Сатанів, Смотрич, Меджибіж, Ярмолинці, Чорний Острів, Летичів, Літин, Могилів-Подільський, Бар та інші подільські населенні пункти. При цьому слід пам'ятати, що для творчості прот. Михайла Орловського притаманні риси об'єктивності та позитивізму у викладенні фактів, широке використання документальних джерел, історико-порівняльний та історико-статистичний, археологічний, етнологічні методи дослідження. Характерним для праць прот. М. Орловського є й те, що історію рідного краю автор розглядав як невід'ємну частку України.

У творах прот. Михайла Орловського чітко простежується просвітницьке зображення самобутності укладу життя на Поділлі українського населення, його матеріальної і духовної культури.

Варто відзначити, що повістю про Роксолану, прот. М. Орловський увів в українську літературу образ непересічної українки. Його ідеї були підхоплені, зокрема, творцями багатосерійного українського фільму "Роксолана".

Дослідження життя і творчості цього автора залишили глибокий слід в історіографії Поділля.

"Роздуми над минулим, оцінка подій по совісті, сміливе прийняття історичної правди, – як справедливо зазначив видатний церковний історик протоієрей Олександр Шмеман, – зараз особливо необхідні усім, для кого Церква стоїть у центрі всіх прагнень та надій"[6].

Тож, пам'ять про видатних постатей Подільського краю, а також

[6] Шмеман О., Історичний шлях Праволсавія, Пролог, Київ, 2003, ст. 2.

труди, зокрема, протоієрея Михайла Якимовича Орловського, та інших видатних діячів Проскурівщини, слугуватимуть на користь усім жителям давньої Подолії – як тим, для кого Церква Бога Живого вже є "Стовпом та ствердженням істини" (1 Тим., 3, 15), так і для тих, хто поки що знаходиться поза межами Церковної огорожі.

Заради прийдешніх поколінь, сьогодні дуже важливо віддавати належну шану невтомимим трударям духовної просвіти минулого, які є взірцем для усіх нас, адже ніякі важкі часи не перешкоджали їм нести з повною самовіддачею й жертовністю факел духовної просвіти народу.

Тож, вивчаючи їх творчу спадщину, будемо пам'ятати, що "народ, який забув своє минуле, не матиме й майбутнього"!

Список використаних джерел та літератури:

1. Свята Біблія. Книги Священного Письма Ветхого і Нового завіту. – М.: вид-во МП., 1989. 2. Баженов Л. В. Михайло Якимович Орловський. Вибрані праці. Передмова. – Хмельницький, 2007. 3. Іванченко Р., Історія без міфів, МАУП, Київ, 2006. 4. Михайло Якимович Орловський. Вибрані праці. Передмова. – Хмельницький, 2007. 5. Шмеман О., Історичний шлях Праволсавія. Пролог. – Київ, 2003.

Різничок Тетяна
студентка соціально-гуманітарного факультету
Хмельницького інституту МАУП

ВСЕСВІТНЄ ЗНАЧЕННЯ ТРУДІВ СВ. РІВНОАПОСТОЛЬНИХ КИРИЛА І МЕФОДІЯ В РОЗВИТКУ ОСНОВ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ПИСЕМНОСТІ

Кожен народ, який не знає історії свого прадавнього кореню духовності і культури приречений на самознищення. Сьогодні у вирі соціальних проблем суспільства взагалі, ми часто не дбаємо про збереження цілісності духовних основ нашого слов'янського світу, до якого історично належимо. Ми забуваємо головне – що є цінності тимчасові, матеріальні, а тому не вічні, та й навпаки – є цінності вічні, духовні, як складові власної історичної спадщини кожного народу, суспільства, будучи фундаментом любої цивілізації. Особливо сьогодні це стосується нас – українців, народу давнього, багатого своєю культурою і традиціями, водночас молодого, оновленого славою наших предків у боротьбі за свою національну самобутність і незалежність. Проте вирішуючи власні питання, ми не замислюємося – що жріднить нас до слов'янської світової сім'ї? Чи можливо взагалі бути українцем, відірваним від коренів слов'янства?

В давнину, на території заселеній нині слов'янськими народами, християнство могло появитися ще в апостольські часи. Так, вітчизняні перекази про Св. Ап. Андрія, згадують проповідь ним Євангелія не тільки на місті столиці – Києву, але також в Македонії. Вже у II ст. Тертуліан згадує